

FILOZOFIA GREACA PANA LA SOCRATE

Primii filosofi greci din secolul al VII-lea pana in secolul al IV-lea i.Hr., de la Tales pana la Socrate, au pus bazele filosofiei occidentale si influenta lor a durat 2000 de ani.

Istoricii dateaza inceputurile filosofiei la perioada lui Tales care a trait pe la sfarsitul secolului al VII-lea si inceputul secolului al VI-lea i.Hr. Aceasta nu inseamna ca mai devreme, in Grecia sau in China, India, Egipt sau Mesopotamia, nu si-a pus nimeni nici un fel de intrebari pe care le numim filosofice. Inseamna, pur si simplu, ca dovezile istorice existente sunt pariale si ca nu exista altele mai vechi. De fapt, este evident faptul ca grecii antichi au invatat filosofia si stiinta de la egipteni si de la asiatici. Geometria egipteana si astronomia caldeana inasa, care presupun aplicatiile practice si care se refera la masuratorile topografice si la previziunile astrologice, erau limitate si erau cunoscute doar de clasa preoteasca si nu erau in spiritul liber si "dezinteresat" al filosofiei grecesti.

Trebuie sa ne reamintim si faptul ca poetii greci, de la diferitii autori ai Iliadei si Odiseei, atribuita in mod conventional lui Homer, pana la Pindar si mai tarziu (secolul al V-lea), au fundamental noi forme de experiente, idealuri etice si religioase, sentimente si modul de analiza a acestora, ce au furnizat o baza culturala extrem de bogata si o sursa de dezbateri si de exemplificare de care s-au folosit tofi filosofii de mai tarziu.

Scoala din Milet

"Scoala" de filosofie din Milet a inflorit in colonia ionica Milet, pe coasta Asiei Mici, si ne putem face o impresie despre preocuparile acestora din faptul ca, mai tarziu, Aristotel i-a numit pe toti ganditorii presocratici ca fiind "fisiologi" - persoane interesate de physis, sau natura. Prin aceasta se intelegea nu doar izvorul de unde provin toate, ci orice ar putea constitui adevarata realitate a lucrurilor. Aceasta insemna ca toate investigatiile lor se refereau atat la "inceputurile" lumii dar si la "esenta" acesteia. Din aceasta cauza, ei au simtit nevoia de a cunoaste dedesubtul lucrurilor, implicit diversitatea si schimbarea constanta a lor, si de a cauta ceva unic si stabil care sa stea la baza tuturor lucrurilor.

Tales credea ca "inceputul" si "natura" tuturor lucrurilor ar fi apa. Totul se hraneste cu apa, semintele tuturor lucrurilor sunt umede si atunci cand acestea mor, ele se usuca. Deci, Pamantul pluteste pe apa iar valurile ar fi cele care ar cauza cutremurele. Naivitatea acestora si a altor idei contemporane nu ar trebui sa ne faca sa ignoram importanta lor ca incercari de explicatii pur naturaliste.

Tales a facut si descoperiri in domeniul geometriei, printre care inscrierea unui triunghi dreptunghic intr-un semicerc si egalitatea unghiurilor situate la baza unui triunghi isoscel. Folosind aceste elemente el a determinat distanta dintre corabiile aflate pe mare si a

calculat înălțimea piramidelor după umbra lăsată de acestea. De asemenea, el știa să anticipeze apariția eclipselor și a studiat echinocțiul, fazele Lunii și revarsarea Nilului.

Succesorul său, Anaximandru, a fost primul care a scris o lucrare de filosofie. A numit-o "Despre natura" - titlu împrumutat de mulți dintre urmașii săi. Tot el este considerat și inventatorul unui cadran solar și realizatorul unei sfere planetare. În viziunea lui esența lucrurilor nu putea fi un material asemenea apei ci unul indefinit și indestructibil, lipsit de limitele care însoțesc un "lucru". Esența intrinsecă, credea el, ar fi fost reprezentată de o mișcare spiralată care separa căldura de frig. Umedul-rece (apa) și uscatul-rece (Pământul) se formează în centrul acesteia. Umedul-cald (aerul) și uscatul-cald (focul) se deplasează spre exterior. Stelele sunt focul care poate fi observat prin găurile din aer.

Următorul conducător al școlii a fost Anaximene, care a murit în jurul anului 530 î.Hr. în viziunea lui "începutul" și "natura" lucrurilor era aerul. deoarece acesta se putea transforma în celelalte elemente: focul, apa și pământul. Toate lucrurile provin din aerul fără de sfârșit prin procese de rarefiere sau condensare. Aceasta este o primă sugereare a unei explicații mecaniciste. După moartea lui Anaximene, Miletul a fost ocupat de persi, punând astfel capăt școlii lui Tales.

De la Pitagora la Heraclit

Pitagora, următorul personaj celebru și un alt ionian, s-a născut la Samos dar prin 540 î.Hr. s-a mutat la Crotona, una din coloniile grecești din sudul Italiei. El a fost atât de adorat încât astăzi este foarte dificil de a separa miturile de adevăr. În orice caz, numele lui este legat inseparabil de istoria matematicii și geometriei, chiar dacă nu pot fi găsite dovezi care să-i atribuie teorema ce-i poartă numele dar care a fost enunțată de Euclid. Tot lui i se atribuie și descoperirea octavei și a rațiilor matematice dintre notele muzicale.

Prima formulare a omnipotenței divine i se datorează lui Xenofan, un alt grec care s-a mutat în sudul Italiei cam în aceeași perioadă cu Pitagora. El a satirizat modul în care poezii homerici le atribuiau zeilor chiar și vicii umane, sugerând faptul că dacă boii ar avea mâini aceștia i-ar desena pe zei după asemanarea lor. În schimb, susținea că Dumnezeu era unic și imuabil, realizând orice doar prin puterea gândirii Sale.

Spre sfârșitul secolului al VI-lea, începutul secolului al V-lea, au mai existat o serie de alți gânditori, care l-au influențat pe Socrate. Pentru toți aceștia există suficiente fragmente care le sugerează originalitatea și face dificilă gruparea lor în școli de gândire diferite. În primul rând a fost Heraclit, care s-a născut la Efes și care a fost, într-un anumit sens, un filosof al limbajului. El susținea că, deși toate lucrurile sunt într-o permanentă schimbare, limbajul conferă unitate și constantă. "Drumurile în sus și în jos sunt aceleași" - drumul este și suis și coborâș, în funcție de modul în care este privit, dar nu-și schimbă numele.

Această unitate a lucrurilor, în ciuda aparentei lor opoziții, nu era considerată doar verbala. Contrastul era cel care generează toate lucrurile și fiecare implică și includea opusul său, la fel cum războiul presupune și pacea iar somnul implică și trezirea. Totul era implicat în acest proces al transformării într-o altă stare. Originalitatea și importanța lui

Heraclit consta in faptul ca el a fost primul care a inteles si a enuntat aceasta "unitate a opozitiei".

Scoala eleata

Parmenide, nascut in colonia greaca Elea din sudul Italiei, a oferit o viziune contrastanta. Ganditorii dinaintea lui nu au reusit sa faca deosebirea dintre metafizica, logica si limbaj: intre realitate, gandirea ce ajunge sa o cunoasca si limbajul care o exprima. Parmenide ii critica pe "barbatii cu doua capete" (printre acestia si Heraclit) pentru care "a fi" si "a nu fi" reprezinta acelasi lucru. Lumea pe care o percepem este compusa dintr-o multime de lucruri, fiecare dintre acestea "fiind" el insusi dar, in acelasi timp, "nefiind" un altul: acesta "exista" si "nu exista", in acelasi timp.

Aceasta contradictie semantica l-a indreptat pe Parmenide si spre alte sensuri. Multitudinea lucrurilor vizibile nu este reala (este de fapt un amestec de "existenta" si "nonexis-tenta") ci doar aparenta si opinie. De aici, unica utilizare legitima a limbajului este cea care susfina statutul de "existenta", deoarece descrierea unui lucru era de a sustine lucruri exacte despre acesta - dar nu altele - si deci reintroducerea contradictiei dintre "existenta" si "nonexistententa".

Aceasta perceptie a dus la aparitia uneia dintre temele de rezistenta ale filosofiei: distinctia dintre realitate si aparenta, dintre adevar si aparenta, dintre logica unei viziuni si logica cuvintelor. Modul in care Parmenide a stiut sa sublinieze aceasta problema l-a facut pe Platon sa-l numeasca "onorabil si teribil".

Zenon, unul dintre discipolii lui Parmenide, a enuntat in secolul al V-lea I.Hr. o serie de argumente in apararea viziunii maestrului sau care sustinea ca lumea nu este formata dintr-o multitudine de lucruri, iar miscarea printre acestea era doar o iluzie. Cel mai celebru paradox al lui - care i-a preocupat pe logicieni de-a lungul secolelor - este numit "Ahile si broasca testoasa". Ahile se intrece cu o broasca testoasa pe o distanta de un kilometru. Ahile "cel iute de picior", care alearga de zece ori mai repede, ii ofera cu maritimie adversarei sale un avans de 100 de metri. Ahile nu poate pierde. Dar poate oare castiga? Cei doi pornesc! Ahile sprinteaza pe cei 100 de metri. Broasca abia se deplasase 10 metri. Ahile parcurge cei 10 metri; broasca mai parcursese un metru. Ahile parcurge si acel metru dar broasca tot mai are un avans de 10 cm. Broasca are tot timpul un avans progresiv mai mic, dar care exista pana la infinit. Dupa aceasta logica Ahile nu va ajunge niciodata din urma broasca testoasa si deci miscarea este o iluzie.

Pentru Empedocle, un grec nascut in secolul al V-lea i.Hr. la Agrigento in Sicilia, care studiasa cu Parmenide si urmasa scoala de la Elea, nasterea si moartea nu erau reale deoarece ar fi insemnat trecerea de la "existenta" la "nonexistententa" si viceversa. Lucrurile individuale pe care le vedem ca se nasc si mor sunt unirea si despartirea continua a patru "elemente" care nu se nasc si nu mor niciodata.

Aceste elemente sunt pamantul, aerul, focul si apa si conceptia lui Empedocle a avut o importanta capitala pentru evolutia fizicii si chiar a psihologiei, pana in perioada

renascentista - diferentele dintre oameni erau explicate prin amestecul diferit al acestor elemente.

Atomistii

Ultima scoala importanta inainte de aparitia lui Socrate, cea a atomistilor a fost reprezentata prin Democrit (aproximativ 460-370 i.Hr.). Daca teoriile lui Zenon impotriva multitudinii lucrurilor au pornit de la crezul in divizarea infinita a spatiului, spre deosebire de el Democrit sustinea ca de fapt exista o indivizibilitate fizica.

El sustinea ca realitatea este formata dintr-o multitudine infinita de "atomi" care nu mai pot fi divizati. Acestia aveau calitatile pe care scoala din Elea le atribuia realitatii: ei ar fi eterni si neschimbatori. Se schimba doar numarul lor si modul lor de grupare iar lumea si componentele sale sunt produsul gruparii si separarii lor. Acestia nu-si schimba niciodata calitatile, nu sunt niciodata reci sau calzi, albi sau negri. Gusturile si culorile din lume exista doar prin "conventii", sunt rezultatul subiectiv al intalnirii dintre atomi si simturile noastre. Aceste idei aveau sa devina partea centrala a lungii dezbateri referitoare la aparenta si realitate.

Sofistii

Cuvantui "sofist" desemna o persoana care inseala in argumentatia sa si a dobandit acest sens datorita ironiei usturatoare cu care se referea la ei Socrate si Platon. Initial, termenul facea aluzie la orice persoana care avea cunostinte sau talent, chiar si unul manual, dar, cu timpul, a ajuns sa se refere la un individ dintr-un grup mai mare de ganditori de origini diferite - adesea ambasadorii oraselor lor de bastina - care ofereau instructiuni de comportament si tehnici de dezbateri pentru care acestia cereau plata — ceva ce era de neconceput in Atena! Contributia lor indirecta a fost de a-l ajuta pe Socrate sa-si ascuta uneltele argumentatiei logice si de a sugera - ei fiind straini - ca atat constitutia cat si obiceiurile Atenei nu erau incontestabil absolute. Doi dintre acestia merita o atentie deosebita.

Protagora s-a nascut in jurul anului 482 i.Hr. la Abdera si a vizitat de mai multe ori Atena unde si-a facut prieteni importanti. Spre deosebire de alti sofisti, el nu era interesat in etalarea cunostintelor sale enciclopedice, ci de ceea ce era important pentru oameni - cunostintele politice si arta oratorica. Cel mai celebru fragment din creatia sa este eel care afirma ca "omul este masura tuturor lucrurilor" - faptul ca individul este cel care conteaza cu adevarat, nu omenirea sau autoritatile.

Pentru omul bolnav mierea pare acra dar pentru cel sanatos ea este dulce. Ambele pareri - si toate celelalte — sunt corecte. Diferenta este ca parerea celui sanatos este mai utila si exact asa cum doctorul il poate insanatosi pe omul bolnav, si sofistii ii puteau face pe oameni sa accepte unele idei pe care inainte ei le respingeau. Deoarece toate parerile sunt valabile, sofistul trebuie sa-si faca opinia mai atractiva. El va deveni cu atat mai stralucitor cu cat oponentul sau este mai plauzibil, de unde si celebra formulare a lui Protagora "intareste cel mai slab argument".

Gorgias s-a nascut la Leontini, in Sicilia, prin 484 t.Hr. si a venit la Atena ca ambasador unde si-a facut prieteni importanti si bogati. A fost unul dintre inventatorii retoricii si a prozei persuasive. Credea atat de mult in capacitatea de influentare a vorbitorului asupra publicului, incat a sugerat chiar ca era imposibil sa blamezi ascultatorii sau de a-i face responsabili pentru o actiune negativa pe care ar fi comis-o ca rezultat al discursului. Platon l-a descris aspru in dialogul sau Gorgias, si se pare ca sofistul a trait pana in 376 i.Hr., deci a cunoscut aceasta lucrare.

Socrate

Socrate (470-399 i.Hr.), marele filosof atenian de la sfarsitul secolului al V-lea, a preluat elemente din filosofia predecesorilor sai si le-a adaugat propria viziune unica, realizand o abordare care, din multe puncte de vedere, reprezinta inceputul filosofiei de astazi.

Tanarul Socrate era preocupat de modurile de definire ale lumii naturale dar nu a reusit sa treaca peste argumentatiile lui Parmenide referitoare la distinctia dintre aparenta si parere, sau peste argumentatiile logice ale lui Zenon care contraziceau aparentul adevar. Aceasta a facut ca Socrate sa treaca de la incercarea de a descoperi fapte despre lumea naturala la o filosofie bazata pe analiza riguroasa a unor afirmatii care se refera la fapte. A enuntat teorii si despre relatia existenta intre adevarurile universale sau "forme" -cum ar fi "adevar", "frumusete", "ura" - si a modului in care acestea ar putea fi exprimate sau descoperite in confuzia generala care inseamna viata pe care o traim.

In perioada maturitatii lui Socrate, Atena era prinsa in Razboiul peloponeziac intre orasele-state grecesti si in numeroase ocazii s-a ridicat problema moralitatii publice sau individuale. Filosofia sa avea o mare intensitate morala, ganditorul preocupandu-se mai degraba de etica si de comportamentul uman decat de natura, ca un tot. Aceasta cautare a corectitudinii morale era influentata si de crezul lui in existenta sufletului. Socrate sustinea ca bunatatea era o caracteristica universala si ca incercarea de a afla ceea ce este "bine" era cel mai important scop al omenirii.

Atitudinea morala, ferma, contrasta cu viziunile sofistilor. Socrate nu a scris nimic, ci alti ganditori indumentati de el, cum ar fi Platon sau Eschines, au scris dialogurile care exprima metodele sale de argumentare.